

VAJDASÁGIK A MAGYAR FORRADALMAKBAN

Mészáros Sándor: *A Tanácsköztársaság és a vajdaságiak.*
Forum, Újvidék, 1974.

•Természetesen ez a felsorolás is csak részleges képet nyújt a vajdaságiak részvételéről a Vörös Hadseregben, de a levéltári anyag hiányossága és a résztvevők ritkulása folytán lehetetlen pontosabban rekonstruálni az őt és fél évtizeddel ezelőtti eseményeket.« Könyve közepe táján (124.) modja ezeket a szerző, s ez nemcsak az ott előadottakra, hanem egész művére is érvényes. Annál inkább dicséretére válik, hogy e nehéz földadatot vállalta, és tisztességgel meg is valósította. Bár vázlatos, de a lehetőségig kerek képet rajzolt föl a vajdaságiaknak a két magyar forradalomban, az 1918-i polgári demokratikus és az 1919. évi proletárforradalomban betöltött szerepéről.

A tárgy a megvalósítás módszerét közvetlenül nem határozta meg. Magam szívesebben láttam volna, ha a kimagasló szerepet játszó személyiségekről egyenként, a derékhadról bizonyos szempontok (pl. helyrajzi vagy katonai alakulatonkénti) szerinti csoportosításban mintegy monografikus képet kapott volna az olvasó és a kutató. Például Andorka Sándor vagy Udvardi János egész életútját vázolja föl a szerző, s nem hanyagolja el egzaktabb életrajzi adataikat, pályájuk előzményeit és későbbi útjukat sem. Éppen mert róluk a magyarországi történettudomány — részint szerepüknek mégiscsak helyi jellege miatt az országos kutatás, szemléleti korlátai és módszertani hibái miatt a szegedi helytörténetírás — csak hézagos képet adott eddig, úgysszólván csak 1919-i szerepüket ismeri, fontos lett volna, ha Mészáros egész életpályájukat föleleveníti. Ez alkalmat adott volna neki — vagy másként fogalmazva: rákényszerítette volna — arra is, hogy bizonyos ellentmondásokat tisztázzon. Például szintén a szegedi eseményekben résztvevő Hermál József halálózása adata körül bizonytalanságot teremt, hogy az újvidéki forradalmi múzeum kiállított arcképe alatt 1951 szerepel, míg Lőrinc Péter kitűnő portréfestő, de adatokban szintén szűkölködő Hidbeli emlékezésében 1957 májusát adja meg. Hermál József neve mindössze kétszer bukkan föl a könyvben (21, 55), s így pusztán a kívül alig tudunk meg tevékenységéről többet. A könyv — e módszertani fogyatékosága miatt — jórészt ilyen katalógusolvasásra szorítkozik. Fölsorolja a különféle emlékezésekben, forrásokban előforduló neveket, amelyekről meg tudta állapítani, hogy az illetők vajdasági születésűek. Az esetek többségben, belátom, többre nem is igen nyílt alkalma; de éppen a legjelentősebbek tevékenységének megajzolásában az önálló tárgyalásmódnak hangsúlyozó szerepe lett volna. Talán csak Sinkó Ervin kecskeméti működése kerekedik ilyené az olvasó előtt (108—110.) Kétségtelen, hogy ők négyen a legjelentősebbek. Az ötödik talán a kikindai Kovács János: az ő neve Mészáros katalógusában négyszer bukkan föl, ebből kettő azonos: egymást követő lapokon említi, hogy tagja volt a szegedi pártvezetőségnek (54, 55.). Ha ez a Kovács János az, mint gyanítom, aki 1919. augusztus 5-én a Prónay-különítményes tiszték egyik szatymazi áldozata lett, akkor ő is megérdemelt volna egy önálló arcképvázlatot, még ha ez a szerzőtől alaposabb önálló kutatást, hogy ne mondjam: nyomozást kívánt volna is.

E talán túlzásnak tűnő módszertől eltérően Mészáros a könnyebb ellenállás irányában haladt: a magyarországi kutatások (Hajdú Tibor, Liptai Ervin és mások összefoglaló művei, néhány helytörténeti földolgozás) alapján általános képet fest az eseményekről, s eközben teszi szóvá a vajdaságiak szerepét. Alapjában véve hűen, történeti rendben sorakoztatja föl a két forradalom mozzanatait, s ha meggondolom, hogy a vajdasági olvasó talán csak most az ő könyvéből ismerkedhet meg a forradalmak históriájával, még ennek az előadásmódnak hasznát, értelmét sem tagadhatom. Talán csak a részleteket óhajtó

kutató beszél belőlem (Stendhallal vallom: csupán a részletekben van eredetiség), amikor akár ezeknek az összefoglaló történeti vázlatoknak a rovására is inkább olvasnák a szűkebb tárgyat jobban kimerítve, a vajdasági harcosok tevékenységéről, életéről még bővebbet. Így azonban a könyv terjedemének jó része távol esik a címbeli tárgytól, csupán a magyar forradalmak általános történetét rekapitulálja.

Az már szükségszerű, hogy tárgyalásmódjában kettősség mutatkozik: 1918. november közepéig, még — helyesen — az őszirózsás forradalom helyi eseményeit tárgyalja, elsősorban a nagy városokban, Szabadkán, Zomborban, Újvidéken. Ez sem tartozik szorosan a címben kitűzött tárgyhöz, csupán előzménye annak, de itt is jó néven vettük volna, ha részletesebb képet kapunk a vajdasági forradalmi eseményekről, paraszt- és nemzetiségi mozgalmakról a községekből is.

Most szintén széttagoltan, a könyvben szanaszét találunk adatokat a szerb kommunistáknak a magyar pártban való működéséről és arról, hogyan sugárzott ki a Magyar Tanácsköztársaság fénye a szerb és a horvát forradalmi munkásmozgalomra. Néhány jelentős nevet is fölillant Mészáros, mint Jaša Tomić, Svetozar Mošorinski, Franc Drobnik, Ivan Matuzović, de legfőként Lazar Vukićević. Velük kapcsolatban még erősebb az igény, hogy pusztá emlitésükön, s pár stereotip jelzőn kívül bővebben ismerkedjünk meg életük egész munkásságával. Félreértés ne essék: nem a terjedelem kétszeresére növelésével gondolok erre. Csupán a szerző vagy a szerkesztő átgondolt eljárására, hogy e nevek első előfordulásának helyén — új bekezdésben vagy a lap alján, kisebb betűkkel — tömör, lexikális összefoglalást adjanak életművükről, főbb adataikról.

Mészáros nagy — talán túl nagy — terjedelmet szánt a magyar Vörös Hadsereg harcainak leírása csupán azért, hogy itt-ott említést tegessen arról, hogy ez vagy az a vajdasági is ott harcolt. Ha egy önálló fejezetben tárgyalta volna ezt a tárgykört, tehermentesült volna az időrend rákényszerítette, de a vajdaságiakhoz nem tartozó események elmondásától is. Nem akarom ezzel lebecsülni azt a fontos szerepet, amelyet az említett vajdaságiak egyenként, de különösen a 15. bácskai vörösezdében és a 80. nemzetközi dandárban, de más alakulatokban (így a szegedi 46. gyalogezredből lett 46. vörösezdében s így tovább) tömegesen játszottak a Magyar Tanácsköztársaság honvédő, egyben a proletárforradalom nemzetközi érdekeit is védelmező harciban. Minden tisztelet azoknak a hősöknek, akik a román királyi seregek július 24-i ellentámadása során a Tiszában és a Tisza partján hagyták életüket. »Az 1626 vöröskatonából álló 80. nemzetközi dandárból — írja Mészáros (157) — mindössze 733-an menekültek meg, illetve jutottak át a Tisza túlsó partjára. A dandár teljesítette feladatát: önnön pusztulása árán nagy ellenséges erőket kötött le.« Emléküket ma sem őrzi semmi. A Vörös Hadsereg áruló, ellenforradalmár vezérkari főnöke, Julier Ferenc pedig e gyalázatos szavakkal parentálta el e hősi halottakat: »E dandár megsemmisülése fájdalmat igazán nem okozott nekem.«

Mészáros Sándornak e különleges szempontú vizsgálódásához nem sok forrás állott rendelkezésére. Ő maga sajnos sem irodalomjegyzéket nem közöl, sem szövegében nem említi következetesen forrásait, csupán elvértve és elnagyoltan utal a budapesti Hadtörténeti Intézetre, egy kecskeméti kiadványra, bizonyos magyarországi vagy vajdasági történészekre. Ennyi erővel nevre és művekre is hivatkozhatott volna, nemcsak azért, mert ennyivel tartozik minden kutató az elődeinek, hiszen minden hivatkozás egy *köszönöm szépen* a tudományban, hanem avégett is, hogy állításainak hitelessége bármikor ellenőrizhető legyen. Még furcsább az olyan hivatkozás: »Egy kikindai volt vörös katona visszaemlékezései szerint« (58.). Miért nem lehetett volna nevével nevezni? S ha nem minden idézetkor is, de legalább valahol egyszer a könyvben elmondani: kik, mikor gyűjtötték ezeket az emlékezéseket, hol férhető hozzá kéziratak vagy hangszalagjuk?

A dolog természetéből következik, hogy Mészárosnak sokszor kell ilyen visszaemlékezésekre hivatkoznia. Ez nagy érdeme is a könyvének, meg is nehezítette vele saját munkáját, de valóban a munkásmozgalom története, amely gyakran, különösen az illegallitás viszonyai között, szűkölködik írott forrásokban, megírhatatlan a szóbeli emlékezések fölhasználása nélkül. De a

történéznek kritikával kell kezelnie a visszaemlékezéseket; az emberi memória törvényszerű korlátozottsága, az idővel arányosan növekvő mértékű akaratlan torzításai, az emlékek sajátos megrostálása miatt a kapott adatokat szembevitte kell más forrásokkal: más emlékezésekkel és írásos dokumentumokkal. Lehet, hogy Mészáros eleve kiszűrte ezeket, s legjobb szándéka szerint már a kritikailag szerinte helytálló adatokat közölte csak könyvében. Ez esetben azonban néha nem volt elég körültekintő. Mert pl. ha Andorka emlékezését összeveti a szegedi helytörténeti művekkel, nem mondhatja az ő nyomán, hogy a KMP szegedi szervezetének megalakulásáról nincsenek pontos írásos adataink (53.). Andorka visszaemlékezéseiben — neki aligha fölróhatóan — mintegy hónapos antedatálás van: a szegedi szervezet nem november 25-én vagy 26-án, hanem — szűkebb körben — december 30-án, — nyilvánosan — 1919. január 1-én alakult meg; mind a kettőre vannak írásos adatok: a Vörös Újságban és a szegedi lapokban. Túlzás, hogy 1918 decemberében a (nem létező) pártszervezetnek már nagy befolyása volt a tömegekre. Ez csak 1919 március elejéről mondható el, 1918 végén és 1919 legelején bizony még kisded csoport volt a szegedi kommunisták tábora.

S ha már itt tartok, hadd fussak végig a könyvön néhány tárgyi kiigazítás, kiegészítés végett.

Nyilván Lőrinc Péter nyomán megemlíti Galamb Ödön és Betkowszki Jenő nevét (40.). A két pancsovai tanár ennél többet érdemelne: Galamb Ödönről meg kellett volna említenie, hogy József Attila tanára volt Makón, fölfedezője költészetének, támogatója az árva diágyereknek. Könyvet is írt József Attiláról. Betkowszki pedig, a pár éve Szolnokon elhunyt tudós, a magyar néprajz derék munkása lett.

Andorka emlékezésének névsorában is hibák vannak. Sós Jánossal nem találkozunk a szegedi forradalmak krónikájában; alighanem inkább Soós Károlyt (1897—1973) akart mondani. Nem Hartzinger, hanem Haitzinger József, s nem Stehli, hanem Stéhli István (54.). A KMP székháza nem az »akkori« Kossuth Lajos sugárúton volt, hanem az akkorin és a mostanin; a jelzőnek itt semmi értelme (56.). Zarecsnik János nem volt vajdasági: nem pancsovai tanár (131.), hanem nagyszentmiklósi (ma Románia) tanító (57.). Nemes Lajos jobboldali szociáldemokrata volt (59.); a szegedi szociáldemokrata szervezet elnöke a forradalmak idején a törökbecsei születésű Szabó János volt. Ő nem fordul elő Mészáros könyvében, s ezt nem is róhatom föl hibául, hiszen nem tudhatja kiről-kiről, hogy hol született. De hadd soroljak föl még néhányat, akinek egy következő számvetésben helye lesz majd: Bernáth András (Magyarakanizsa), Koncz Károly (Oroszlámos), Pestalics István (Szabadka), Sajtos István (Csóka), Varga János (Péterréve). Valamennyien a szegedi munkásmozgalom harcosai voltak.

Ratkó Károly pancsovai katonatársa valószínűleg nem Kondás (76.), hanem Kondász Ferenc lehetett (Gaál Endre könyvében hibásan József). A 96. lapon említett Szatmár helyett Szakmár értendő. A Vörös Hadsereg vezérkari főnökének vezetékneve nem Julijer (148., 157.), hanem Julier (ejtsd: zsulijé). A 156. lapon nem Mortély, hanem Mártély értendő, s nem Szentesben hanem Szentesen állomásozó csapatok.

Végül: egy ilyen gazdag helység- és személynévanyagot tartalmazó kötetet nem lett volna szabad mutató nélkül kiadni.

PÉTER LÁSZLÓ